

ปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะในการเจริญวิปัสสนาภาวนา Paññā (Insight) into the Phenomena of Present Momentin Vipassanā-bhāvanā

นฤมล อภินิเวศ

นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโอสถ นครปฐม

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาสภาวะธรรมปัจจุบันขณะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และ 3) เพื่อศึกษาปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะในการเจริญวิปัสสนาภาวนา โดยเป็นการวิจัยเชิงเอกสารที่ศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์และตำราต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง สรุปรวบรวมเรียบเรียงบรรยายเชิงพรรณนา และตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญผลการศึกษาพบว่า

สภาวะธรรมปัจจุบันขณะ คือสภาวะธรรมที่เป็นปัจจุบันของขั้น 5 หรือรูปนาม ที่ปรากฏขึ้นเฉพาะหน้า คำว่า ปัจจุบันขณะจำแนกเป็น 3 ประเภทคือ 1) ปัจจุบันโดยขณะ เมื่อจิตดวงหนึ่งๆ ถึงขณะทั้ง 3 คือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป รวมถึงขณะจิตหนึ่งๆ ในวิถิจิตที่เกิดขึ้นติดต่อกันนั้นมีแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่ทรงหยั่งเห็นดังกล่าวได้ 2) ปัจจุบันโดยสันตติ ที่นับเนื่องด้วยกระแสรูป 1-2 วิถิจิตและกระแสนาม 2-3 วิถิจิตในช่วงนี้จิตรับรู้อารมณ์โดยปรมาตมเท่านั้น และรู้เห็นเท่าทันความเกิดดับของสภาวะธรรมได้ชัดเจน 3) อัธยาปัจจุบัน คือ ปัจจุบันที่ยาวกว่า 2 ช่วงแรกออกไป

การเจริญวิปัสสนาภาวนามี 4 แบบ ได้แก่ 1) สมถปุพพังคัมวิปัสสนาภาวนา 2) วิปัสสนาปุพพังคัม

สมถภาวนา 3) สมถวิปัสสนายุคันถภาวนา และ 4) อัมมุตถัจจวิคคหิตมานัส การกำหนดรู้อย่างเท่าทันสภาวะธรรมปัจจุบันขณะ มีความสอดคล้องตามวิธีปฏิบัติแบบที่ 2 คือการเจริญสมถะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น โดยการเจริญวิปัสสนาขณิกสมาธิ เมื่อเจริญได้จนจิตไม่ซัดส่ายและแนบอยู่กับอารมณ์ปัจจุบันที่กำหนดรู้ อยู่ สงบจากนิรวณ และมีกำลังเทียบเท่ากับอุปปจารสมาธิแล้ว จึงกำหนดรู้รูปนามตามลำดับของโลเกียปริยญา 3

ปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ย่อมเกิดขึ้นหลังจากการกำหนดรู้รูปนามด้วยโลเกียปริยญา 3 โดยเป็นการละธรรมหรือต้นเหตุต่างๆ อันเป็นเครื่องปิดกั้นสภาวะธรรมความเป็นจริงของรูปนามได้โดยลำดับเริ่มด้วย 1) ญาณปริยญาก่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งลำดับที่ 1 นามรูปปริจเฉทญาณ ถึงลำดับที่ 2 ปัจจยปริคคหญาณญาณทั้งสองนี้เป็นการเริ่มต้นการละสักกายทิฏฐิ และการหยั่งเห็นอนัตตลักษณะของรูปนาม 2) ตีรณปริยญาก่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งลำดับที่ 3 สัมมสนญาณ คือ ประจักษ์ชัดพระไตรลักษณ์ และเมื่อรู้ชัดความเกิดดับของรูปนามแบบสันตติขาดและรู้เท่าทันวิปัสสนูปกิเลสเป็นปัญญารู้แจ้งลำดับที่ 4 อุทัพพญาณ และ 3) ปหานปริยญาก่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งลำดับที่ 5 ภังคญาณ ถึงลำดับที่ 12 อนุโลมญาณ โดยภังคญาณเป็นการรู้ชัดอนิจจลักษณะมากที่สุดลำดับที่ 9

บุญจิตกัมมตาญาณเป็นการรู้ชัดทุกขลักษณะมากที่สุด เมื่อจิตวางเฉยมีใจเป็นกลางในรูปนามได้ เป็นปัญญารู้แจ้งลำดับที่ 11 สังขารูปกขาญาณ ลำดับที่ 12 อนุโลมญาณจะเกิดติดตตามมาและนำไปสู่การปรากฏแห่งมรรคได้

คำสำคัญ: ปัญญารู้แจ้ง, สภาวธรรม, ปัจจุบันขณะ, วิปัสสนาภาวนา

Abstract

This thesis consists of three objectives: 1) to study the phenomena of present moment in Theravāda Buddhist Scriptures, 2) to study the practice of Vipassanā-bhāvanā in Theravāda Buddhist Scriptures, and 3) to study Paññā (Insight) into the phenomena of present moment in Vipassanā-bhāvanā. The thesis is based on documentary research by studying the Tipiṭaka, Aṭṭhakathā, Ṭīkā, as well as other related scriptures and textbooks, and presenting the findings in a descriptive narrative with subsequent verification by Buddhist scholars. The following highlights the research findings.

The phenomena of present moment are the present moment of the Five Aggregates or Rūpa-Nāma. The present moment is comprised of three kinds, namely, 1) Present by moment includes one mind-moment (Citta) reaches the three moments of arising, presence, and dissolution, as well as a thought moment (Citta Khaṇa) in a thought process (Citta Vīthi).

Only the Buddha can perceive this present state of mind. 2) Present by continuity, which includes Rūpa continuity consisting of 1-2 rounds of the five sense-door process and Nāma continuity consisting of 2-3 rounds of the mind-door process, this present state, the mind is only aware of the ultimate reality and clearly perceives the arising and disappearing of phenomena. And 3) Present by extent is the present moment that extends from the first two kinds.

The practice of Vipassanā-bhāvanā is divided into 4 types, namely: 1) Samatha-Pubbaṅgamam-Vipassanā-Bhāvanā, 2) Vipassanā-Pubbaṅgamam-Samādhā-Bhāvanā, 3) Samatha-Vipassanā-Yuganaddha-Bhāvanā, and 4) Dhammudhacca-Vigahito-Mānassa-Bhāvanā. The observation of the present phenomena is harmonized with the second type, which is the practice of tranquility preceded by insight, specifically, 'Vipassanā-Khaṇika-Samādhī' (Vipassanā based on momentary concentration). When the mind is steadfast, calm and free from the Five Hindrances, and becomes powerful as Upacāra Samādhī (Access Concentration), then the mind can observe Rūpa-Nāma by Lokiya-Pariññā (Three kinds of mundane full-understanding), namely, Ñāta-Pariññā (Full-understanding as the known), Tiraṇa-Pariññā (Full-understanding as investigation), and Pahāna-Pariññā (Full-understanding as abandoning).

The Paññā (Insight) into the phenomena of present moment in Vipassanā-bhāvanā will occur after observing the phenomena through Lokiya-Pariññā by abandoning all causes that hide the ultimate reality of phenomena in sequence. 1) Nāta-Pariññā extends from the insight knowledge of the 1st Namarupapariccheda-Nāṇa, the discrimination into mind and matter, up to the 2nd Paccayapariggaha-Nāṇa, the knowledge of conditionality. These two Nāṇas are the beginning of abandon self-illusion and the perception of non-self. 2) Tiraṇa-Pariññā extends from the 3rd Sammasana-Nāṇa, the knowledge of comprehension of the Three Universal Characteristics, up to the 4th Udayabbaya-Nāṇa, the knowledge of arising and dissolution as well as realizing the ten imperfections of insight. And 3) Pahāna-Pariññā extends from the 5th Bhanga-Nāṇa, the knowledge of dissolution, up until the 12th Anuloma-Nāṇa, the conformity knowledge. Bhanga-Nāṇa is where a climax of perception of impermanence is reached. The 9th Muncitukamyata-Nāṇa is where the suffering of formations reaches a peak. The 11th Sankharupekkha-Nāṇa is when

the knowledge of equanimity reaching the culmination. Then Anuloma-Nāṇa will occur and can lead to the path knowledge or Magga-Nāṇa.

Keywords: Insight, Phenomena, Present Moment, Vipassanā-bhāvanā

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นมหาศาสดาหาบุคคลเปรียบเทียบมิได้ ทรงพบความจริงที่ถ่องแท้แห่งตลอดอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นการตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งโดยพระองค์เอง¹ ด้วยเหตุนี้จึงมีการกล่าวว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญานอกจากนี้แล้ว จะพบว่าปัญญาเป็นธรรมข้อสำคัญในพระพุทธศาสนาและอยู่ในลำดับสูงสุดเสมอเพราะถือว่าเป็นเครื่องมือขั้นสุดท้ายที่ทำให้ประจักษ์แจ้งความจริง² ที่นำไปสู่ความหลุดพ้น คือ พระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

ปัญญา ในภาษาบาลีคือ ปัญญา แปลว่า ความรู้ทั่ว ความรู้ยิ่ง ความรู้ชัด ปริชา³ คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวว่า “ที่ชื่อว่าปัญญาเพราะอรรถว่ารู้ชัด ที่ชื่อว่ารู้ชัดนี้ คืออย่างไร คือความรู้โดยประการต่างๆ พิเศษยิ่งกว่าอาการ ปัญญาย่อมรู้อารมณ์และให้ถึงความแทงตลอดซึ่งลักษณะ ทั้งให้ก้าวหน้าไปถึงความปรากฏแห่งมรรคด้วย” นอกจากนี้แล้ว ยังได้อธิบายอะไรคือปัญญาว่า “คือ วิปัสสนาญาณอันสัมปยุตด้วยกุศลจิตเป็นปัญญา”⁴

¹ ส.ช. (ไทย) 120/78/17.

² สุชีพร บุญญานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 265.

³ พันตรีป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, 2540), หน้า 424.

⁴ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2551), หน้า 732-731.

เมื่อพิจารณาในแง่ของวิปัสสนาภาวนา ปัญญาที่เกิดจากจิตตามปัญญาและสุตมยปัญญา ยังไม่ใช่ปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนา แต่ต้องถึงขั้นภาวนามยปัญญาจึงเป็น “ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการเจริญวิปัสสนา ซึ่งเป็นปัญญาอันประเสริฐ เป็นความรู้ความเห็นที่แน่นอน เด็ดขาด ถูกต้องตามสภาพธรรมที่เป็นจริง และมีอำนาจที่จะเผาผลาญกรรมทั้งหลาย ซึ่งเป็นพิษน้อมนำไปให้เกิดตายในวัฏสงสารอันยาวนานได้ในที่สุด”⁵

ภาวนามยปัญญาเป็นทางที่ก่อให้เกิดปัญญาที่แท้จริงได้นั้น สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (สุวฑฒนมหาเถรเจริญคหวัตร) ทรงแสดงไว้ว่า “ต้องอาศัยการปฏิบัติฝึกรูปธรรมในทางที่ถูก จึงจะได้ปัญญาที่เป็นตัวความรู้จริงขึ้นโดยลำดับ”⁶ การปฏิบัติบำเพ็ญในทางที่ถูกเป็นอย่างไร สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่าให้กำหนดรู้ด้วยปริยญา 3 ประการ⁷ ได้แก่ 1) ญาณปริยญา 2) ตีรณปริยญาและ 3) ปหาน-ปริยญา

ปริยญา 3 นี้ มีระบุไว้แล้วในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรคว่า “ปัญญาเครื่องรู้ยิ่ง ชื่อว่าญาณตัญญูญาณ (ญาณที่มีสภาวะรู้) ปัญญาเครื่องกำหนดรู้ ชื่อว่าตีรณญาณ (ญาณที่มีสภาวะพิจารณา) ปัญญาเครื่องละ ชื่อว่าปริมจกัญญญาณ

(ญาณที่มีสภาวะสละ) . . . ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด”⁸ สาธกจากพระสูตรข้างต้น เห็นได้ว่า ปัญญาและญาณเป็นไวพจน์กัน คัมภีร์ปรมัตถทีปนีฎีกา แสดงความหมายของญาณว่า “คือ สภาวะรู้แจ้ง หมายความว่ารู้ตลอดตามความเป็นจริง”⁹

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า “ญาณ คือ ความหยั่งรู้ ความรู้บริสุทธิ์ที่ผุดโพล่งสว่างแจ้งขึ้น ความรู้ตรงตามสภาวะของสิ่งนั้นๆ ญาณเป็นไวพจน์คำหนึ่งของปัญญา แต่มักใช้ในความหมายที่จำเพาะกว่า คือ เป็นปัญญาที่ทำงานออกผลเป็นเรื่องราว หรือมองเห็นตลอดสายในด้านหนึ่งๆ ญาณที่ยิ่งใหญ่สูงสุด คือ โพธิญาณ แปลว่าความตรัสรู้”¹⁰

นอกจากปริยญา 3 แล้ว ยังมีหลักธรรมอีกข้อคือ ปัจจุบัน ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเจริญวิปัสสนาภาวนา องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ด้วยจิตที่เป็นปัจจุบัน และญาณในขณะแห่งโลกุตตรมรรค¹¹ และในภทเทกธัตตสูตร พระพุทธองค์ตรัสแสดงถึงหลักการกำหนดรู้แจ้งธรรมอยู่กับปัจจุบัน มีสาระสำคัญว่า บุคคลไม่ควรเข้าไปเพเลิดเพลินยินดีให้เป็นไปตามต้นหาและทัญญูในชั้น 5 ที่เกิดขึ้นในกาลทั้งอดีตและอนาคต แต่ควร

¹พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๙), **วรรณกรรมไทยเรื่องกรรมทีปนี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2527), หน้า 657-658.

⁶สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ธรรมาภิธาน**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2552), หน้า 597.

⁷ดูรายละเอียดใน ขุ.ม. (ไทย) 13/29/63-64., พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, หน้า 1010.

⁸ขุ.ป. (ไทย) 31/75/126., ขุ.ป.อ. (ไทย) 68/90.

⁹พระอนุรุธะและพระญาณธนะ, **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**, ตรวจชำระโดยพระธัมมานันทมหาเถรเอศกรมหาบัณฑิต, แปลโดยพระคันธสาราภิวงศ์, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, 2552), หน้า 207.

¹⁰พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 49-50, 54.

¹¹ดูรายละเอียดใน ขุ.ป. (ไทย) 31/19/573-574.

เห็นแจ้งธรรมในขั้น 5 ที่เป็นปัจจุบันอย่างไม่อ่อน
แรง ไม่คลอนแคลนจึงจะสามารถบรรลุธรรมได้โดย
ใช้เวลากลางคืนให้หมดไปด้วยการเจริญวิปัสสนา
กัมมัฏฐานเท่านั้น ไม่คำนึงถึงเรื่องอื่นๆ¹²

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) กล่าวว่า
สาธกในภทเทกรัตตสูตร แสดงถึง “การตามรู้สภาว
ธรรมปัจจุบันจึงทำให้หนักปฏิบัติเกิดปัญญาเห็น
สภาวะที่แท้จริงของรูปนาม และสามารถละกิเลส
ในขณะนั้นๆ สภาวธรรมปัจจุบันจึงเป็นอารมณ์ของ
การเจริญสติบำเพ็ญวิปัสสนาภาวนา”¹³

อย่างไรก็ดี พระพุทธโฆสเถระรจนาคัมภีร์
วิสุทธิมรรค ได้กล่าวในปัญญากถาว่า “ก็ปัญญานั้น
ไม่ใช่ทำได้อย่างง่ายนัก แม้เพื่อจะรู้แจ้ง เพราะทรงแสดง
ไว้โดยสังเขปนัก จะป่วยกล่าวไปยถึงการเจริญเล่า”¹⁴

ด้วยความสำคัญต่างๆ ตามที่แสดงข้างต้น ผู้วิจัย
จึงมีความสนใจที่จะศึกษาให้กระจ่างชัดในหลักธรรม
และการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งสภาวธรรม
ปัจจุบันขณะในการเจริญวิปัสสนาภาวนา โดยศึกษา
ปัจจุบันขณะและสภาวธรรมปัจจุบันขณะว่าเป็น
อย่างไร การเจริญวิปัสสนาภาวนาและการกำหนด
รู้ด้วยปริยญา 3 เป็นอย่างไรจึงนำไปสู่ปัญญารู้แจ้ง
สภาวธรรมปัจจุบันขณะในการเจริญวิปัสสนาภาวนา
ได้อย่างแท้จริง

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาสภาวธรรมปัจจุบันขณะใน
คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

2.2 เพื่อศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาใน
คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

2.3 เพื่อศึกษาปัญญารู้แจ้งสภาวธรรมปัจจุบัน
ขณะในการเจริญวิปัสสนาภาวนา

3. ขอบเขตการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านเอกสาร งานวิจัยครั้งนี้เป็นการ
วิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยเน้น
การศึกษาค้นคว้าคัมภีร์ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา
เถรวาท และหนังสือเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งภาษาไทย
และภาษาอังกฤษ

3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาเกี่ยว
กับปัจจุบันขณะ สภาวธรรมปัจจุบันขณะ การเจริญ
วิปัสสนาภาวนาและการกำหนดรู้ด้วยโลกียปริยญา
3 ตลอดจนปัญญารู้แจ้งสภาวธรรมปัจจุบันขณะใน
การเจริญวิปัสสนาภาวนา โดยในส่วนที่เป็นวิปัสสนา
ญาณ มุ่งศึกษาตามลำดับญาณที่ 1 นามรูปปริจเฉท
ญาณ ถึงญาณที่ 12 อนุโลมญาณเป็นสำคัญ

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาปัญญารู้แจ้งสภาวธรรมปัจจุบันขณะ
ในการเจริญวิปัสสนาภาวนาครั้งนี้มีวิธีการศึกษาตาม
ขั้นตอนดังต่อไปนี้

4.1 ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจาก
เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระ
ไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ต่างๆ ทางพระพุทธ
ศาสนาเถรวาท และชั้นทุติยภูมิ (Secondary
Sources) คือ ตำรา หนังสือ และงานวิจัยต่างๆ ที่
เกี่ยวข้อง

4.2 รวบรวมข้อมูล และตรวจสอบความสอดคล้อง
กับคัมภีร์พระไตรปิฎก

¹²ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) 14/272/319-320.

¹³พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **วิปัสสนานัย เล่ม 1**, ตรวจชำระโดยพระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. 9, M.A., Ph.D.), แปลและเรียบเรียงโดยพระคันธสาราภังค์, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์น ไทย การพิมพ์, 2555), หน้า 141.

¹⁴พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, หน้า 731.

4.3 สรุปวิเคราะห์ เรียบเรียงบรรยายเชิงพรรณนา และตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์โดยผู้เชี่ยวชาญ

5. สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยที่ได้จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อดังกล่าว มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 สภาวะธรรมปัจจุบันขณะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

สภาวะธรรมปัจจุบันขณะ คือ สภาวะธรรมที่เป็นปัจจุบันของรูปขันธ์เวทนาขันธ์สัญญาขันธ์สังขารขันธ์และวิญญาณขันธ์ที่กำลังเกิด กำลังเป็น กำลังปรากฏ กำลังเกิดขึ้นเฉพาะหน้า สภาวะธรรมทั้ง 5 เหล่านี้ เรียกว่า ขันธ์ 5 หรือเบญจขันธ์ คือกองแห่งรูปธรรมและนามธรรม 5 หมวดที่มาประชุมกันเข้าเป็นหน่วยรวม ที่รวมเข้าเป็นชีวิต หรือโดยย่อคือ รูปและนาม

คำว่า “ที่เป็นปัจจุบัน” หรือ “ปัจจุบันขณะ” ที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้านี้ มีความหมายได้ 2 นัย คือ นัยแรก ความหมายแห่งกาลเวลา หมายถึง เวลาเดี๋ยวนี้ กำลังเกิดขึ้น กำลังเป็นไปอยู่ เวลาในระหว่างอดีตและอนาคต

ส่วนนัยที่สอง หมายถึง ปัจจุบันของอารมณ์ที่กำลังเป็นไปอยู่ ที่ปรากฏอยู่ อารมณ์ในที่นี้ คือ สิ่งที่เกิดขึ้นรับรู้ทางทวาร 6 ที่เรียกว่า อารมณ์ 6 แบ่งออกเป็นอารมณ์ที่จิตรับรู้ทางทวาร 5 ได้แก่รูปารมณ์ สัทธารมณ์ คันธารมณ์ รสารมณ์ และโณภูมิจารมณ์ ซึ่งอารมณ์เหล่านี้เป็นรูปธรรม เรียกว่าโคจรรูป หรือวิสัยรูป ส่วนอารมณ์ที่จิตรับรู้ทางทวารที่ 6 คือ มโน

หรือใจ ได้แก่ ธรรมารมณ์ คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และพระนิพพาน ซึ่งเป็นนามธรรม ดังนั้น อารมณ์จึงมีทั้งที่เป็นรูปและนาม หรือขันธ์ 5 ซึ่งขันธ์ 5 นี้เป็นวิปัสสนาภูมิหนึ่งในวิปัสสนาภูมิ 6 คือเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาหรือพื้นฐานที่ดำเนินไปของวิปัสสนา

ปัจจุบันหรือปัจจุบันขณะ ตามนัยที่สองนี้ จำแนกออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1) ปัจจุบันโดยขณะ¹⁵ หรือขณะปัจจุบัน¹⁶ มีความหมายได้ 2 อย่าง คือ ปัจจุบันอารมณ์ของรูปธรรมนามธรรมที่ถึงสภาวะทั้ง 3 ขณะ คือ เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และสลายไป ซึ่งไม่ได้ระบุช่วงระยะเวลาชัดเจน แต่ต้องถึงสภาวะทั้ง 3 ขณะ ส่วนอีกความหมายคือ ปัจจุบันอารมณ์ช่วงที่จิตดวงหนึ่งๆ ถึงขณะทั้ง 3 คือ อุปาทาขณะ ฐิติ-ขณะ และกัมภคขณะ รวมถึงขณะจิตหรือจิตดวงหนึ่งๆ ในวิถิจิตที่เกิดขึ้นติดต่อกันไม่ขาดสาย ซึ่งตามความหมายที่ 2 นี้ มีแต่พระสัพพัญญูสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น ที่ทรงหยั่งรู้ได้อย่างเท่าทันความเกิดขึ้นหรือดับไปในขณะเล็กน้อยเช่นนี้ได้¹⁷

2) ปัจจุบันโดยสันตติหรือสันตติปัจจุบัน คือ “อารมณ์ที่นับเนื่องในวาระสืบต่อ 1 หรือ 2 ขณะ”¹⁸ แบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ สันตติของรูปและสันตติของนาม โดยต้องนับเนื่องด้วยวาระของกระแสรูปและนามอย่างเดียวกันกับธรรมที่มีสภาพเหมือนกัน สันตติของรูป คือปัจจุบันอารมณ์ที่นับเนื่องด้วยการสืบต่อวาระแห่งกระแสจิต 1 หรือ 2 วิถี กระแสจิตนี้ก็คือปัญจทวารวิถิจิต ส่วนสันตติของนาม คือปัจจุบันนับเนื่องด้วยวาระแห่งขวณะ 2-3 วิถิจิต หรือมโนทวารวิถิจิต 2-3 วิถีที่ดำเนินไปถึงที่สุดของขวณ

¹⁵พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า 724.

¹⁶อภิ.สง.อ. (ไทย) 76/578.

¹⁷พระอนุรุธะและพระญาณธวัช, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, หน้า 860.

¹⁸พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า 724.

จิต การกำหนดรู้อย่างเท่าทันหรือไม่ช้ากว่าปัจจุบัน โดยสันตติมีความสำคัญยิ่ง เพราะเป็นช่วงที่จิตเพียงแต่รับรู้อารมณ์ในระดับปรมาตมเท่านั้น¹⁹ อีกทั้งทำให้รู้เห็นความเกิดดับของสภาวะธรรมรูปนามได้ชัดเจน เพราะไม่ถูกปิดบังด้วยสันตติบัญญัติและมนบัญญัติ “โดยวิธีจิตย่อมปรากฏแก่ผู้ปฏิบัติธรรมเหมือนเป็นเพียงหน่วยเดียว”²⁰

3) อัทธาปัจจุบันหรือปัจจุบันโดยกาลอันยาวนาน คือ ช่วงเวลาที่ยาวกว่าปัจจุบันโดยขณะ และปัจจุบันโดยสันตติออกไป โดยหมายเอาปัจจุบันธรรมที่กำลังดำเนินอยู่ ซึ่งถูกกำหนดเป็นช่วงๆ ตามขบวนการในวิจิตร²¹รวมทั้งถึงขณะทั้ง 3 คือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปด้วย ส่วนอัทธาปัจจุบันที่หมายถึงปัจจุบันที่กำหนดไว้ชั่วภพหนึ่งนั้น อาจพิจารณาในแง่ของอนุমানวิปัสสนา คืออนุমানรู้ธรรมที่เป็นอดีตและอนาคตได้เมื่อการกำหนดรู้ปัจจุบันขณะมีกำลังแก่กล้าแล้ว²²

ดังนั้น สภาวะธรรมปัจจุบันขณะ หรือสภาวะธรรมที่เป็นปัจจุบันของชั้น 5 ในส่วนที่มีความสำคัญโดยตรงต่อการกำหนดรู้อย่างเท่าทัน คือ ปัจจุบันโดยสันตติ และอัทธาปัจจุบันเฉพาะที่หมายถึงปัจจุบันธรรม ซึ่งการหยั่งเห็นสภาวะธรรมหรือกระแสของรูปนามที่ปรากฏในระยะต่างๆ ที่มีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปได้อย่างเท่าทันและชัดเจนเพียงใดนั้น ย่อมเป็นไปได้

อิริยาบถต่างกัน หรือความเพียร (มีการเหยียดและคู้ เป็นต้น) ต่างกันในร่างกายนี้”²³

เมื่อรูปที่เป็นปัจจุบัน คือ อายตนะภายใน และอายตนะภายนอกกระทบกัน วิญญาณที่เป็นปัจจุบัน คือ จิตจะออกมารับรู้อารมณ์ ความประจวบกันแห่งองค์ประกอบทั้งสาม คือ อายตนะ อารมณ์ และวิญญาณ เกิดเป็นสัมผัส ถ้ากำหนดรู้ขณะที่สัมผัสเกิดขึ้นได้อย่างเท่าทันปัจจุบันโดยสันตติ สภาวะธรรมของรูปนามก็จะดับลงทันทีตรงนั้น และไม่ดำเนินต่อเข้ากับนามชั้นที่เหลือ

แต่หากกำหนดรู้ไม่เท่าทันขณะเกิดเป็นสัมผัส ก็จะเข้ามากระทบจิตแรงขึ้นจนทำให้เกิดเวทนาที่เป็นปัจจุบัน ได้แก่ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา ซึ่งเกิดได้ทั้งทางกายและใจ ถ้ากำหนดรู้เท่าทันความรู้สึกที่เกิดขึ้น เวทนามีจะดับลง มิเช่นนั้นแล้วกระบวนการก็ดำเนินต่อไป คือเมื่อเสวยอารมณ์ใด ย่อมเกิดเป็นสัญญาที่เป็นปัจจุบัน คือหมายรู้อารมณ์นั้น เมื่อหมายรู้อารมณ์ใด ย่อมเกิดสังขารที่เป็นปัจจุบัน คือนำอารมณ์นั้นไปปรุงแต่งจิต²⁴โดยมีเจตนาเป็นตัวนำในการคิดปรุงแต่งให้เป็นกุศล อกุศล หรือ อพยากฤตก็ได้ ด้วยเหตุนี้ เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมสามารถกำหนดรู้สัมผัสอย่างเท่าทันปัจจุบันขณะ ก็จะเป็นการตัดต้นทางกิเลสไม่มาต่อเข้ากับเวทนา สัญญา และสังขาร²⁵

¹⁹พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), ปฏิจจสมุปบาท เหตุผลแห่งวิภูสสาร, ตรวจชำระโดยพระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.9, M.A., Ph.D.), แปลและเรียบเรียงโดยพระคันธสาราภังค์, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาสน์ไทย การพิมพ์, 2553), หน้า 108.

²⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

²¹พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), วิปัสสนาธุระ หลักการปฏิบัติวิปัสสนา (ฉบับสมบูรณ์), แปลโดยจำรูญธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาสน์ไทย การพิมพ์, 2553), หน้า 175.

²²พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), วิปัสสนาธุระ เล่ม 1, หน้า 139.

²³พระอนุรุธะและพระญาณธชนะ, อภิธัมมตถสังคหะและปรมาตมที่ปณี, หน้า 371-372.

²⁴ม.ม. (ไทย) 12/204/213

²⁵สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, การปฏิบัติกรรมฐาน, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 127.

อย่างไรก็ดี การกำหนดรู้ดังกล่าวทำไมได้แก่นัก โดยเฉพาะในช่วงต้นของการเจริญวิปัสสนาภาวนา ผู้ปฏิบัติธรรมจึงควรกำหนดรู้สภาวะธรรมที่เป็นปัจจุบันของรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ อย่างเท่าทันปัจจุบันขณะที่กำลังปรากฏอยู่ ให้เห็นความเป็นจริงของรูปนามที่มีเกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไปในทุกอารมณ์ที่ปรากฏทางทวารทั้ง 6 และเข้ามาสู่จิต การหยั่งรู้ความเกิดและความดับของรูปนามมีความสำคัญยิ่ง เพราะเป็นการรู้เห็นความเป็นจริงของชีวิตโดยปรมาตมัสัจจะ และก่อให้เกิดปัญญาารู้แจ้งตามลำดับวิปัสสนาญาณ

5.2 การเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

พระอานนทเถระแสดงการเจริญวิปัสสนาภาวนามี 4 แบบ²⁶ ได้แก่ 1) สมถปุพพังคมวิปัสสนาภาวนา คือการเจริญวิปัสสนามีสมถะเป็นเบื้องต้น 2) วิปัสสนาปุพพังคมสมถภาวนา คือการเจริญสมถะมีวิปัสสนาเป็นเบื้องต้น 3) สมถวิปัสสนายุคกันธภาวนา คือการเจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไป และ 4) ธัมมูทัจจจิตกิตติมานัส คือวิธีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้เหวด้วยธรรมอุจจหรือวิปัสสนูปกิเลส ซึ่งวิธีปฏิบัติทั้ง 4 นี้ มีหลักใหญ่เพียง 2 อย่าง คือ วิปัสสนามีสมถะนำหน้า และสมถะมีวิปัสสนานำหน้า อย่างไรก็ดี ในขณะบรรลุลอริยมรรค จะต้องมีทั้งสมถะและวิปัสสนาเทียบคู่กันดำเนินไป โดยความมุ่งหมายไม่กำเินกันและกัน²⁷

ในการเจริญวิปัสสนาภาวนาโดยการกำหนดรู้อย่างเท่าทันสภาวะธรรมปัจจุบันขณะมีความสอดคล้องตามวิธีปฏิบัติแบบที่ 2 คือวิปัสสนาปุพพังคมสมถภาวนา โดยการเจริญวิปัสสนาขณิกสมาธิคือสมาธิชั่วขณะในวิปัสสนา หมายถึง สมาธิที่ตั้งอยู่ชั่วขณะตามสภาวะธรรมของรูปนามในปัจจุบันขณะ

นั้นๆ ขณิกสมาธิดังกล่าวนี้นี้ จึงไม่ใช่สมาธิที่เกิดขึ้นชั่วขณะแล้วสูญหายไป แต่เป็นสมาธิที่เกิดขึ้นเป็นเวลานานจนกระทั่งจิตไม่ซัดส่ายและแนบอยู่กับปัจจุบันอารมณ์ที่กำหนดรู้อยู่ จนกระทั่งจิตสงบจากนิวรณ์และมีกำลังเทียบเท่ากับอุปปาจารสมาธิในสมถกรรมฐานแล้ว จากนั้นจึงกำหนดรู้ปัจจุบันอารมณ์ด้วยปริยญา 3 คือการกำหนดรู้ขั้น 5 หรือรูปนามโดยรอบคอบครบถ้วน ตามลำดับมี 3 ขั้น ได้แก่ ญาณตปริยญา ตีรณปริยญา และปหานปริยญา

5.3 ปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะในการเจริญวิปัสสนาภาวนา

ปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ย่อมเกิดขึ้นได้ต้องมีมูลฐาน 4 ประการ คือ 1) ความบริบูรณ์แห่งศีลวิสุทธิและจิตตวิสุทธิที่มีขณิกสมาธิเทียบเท่าอุปปาจารสมาธิเกิดร่วมด้วย 2) วิปัสสนาขณิกสมาธิมีรูปและนามเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาเท่านั้น ที่ต้องกำหนดรู้ตามความเป็นจริง 3) การกำหนดรู้สภาวะธรรมของรูปนามต้องให้เท่าทันปัจจุบันขณะอย่างต่อเนื่อง เพราะจิตสามารถรับรู้อารมณ์ได้ที่ละอารมณ์อันเป็นปัจจุบันและ 4) พึงกำหนดรู้อารมณ์ที่ปรากฏชัดที่สุดในขณะนั้นๆ โดยให้กำหนดรู้ไปที่ละอาการหรืออารมณ์ที่ปรากฏชัดตามลำดับที่เกิดขึ้นจริง

มูลฐานทั้ง 4 เป็นบาทฐานสู่การกำหนดรู้ด้วยโลกียปริยญา 3 อันก่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะตามลำดับวิปัสสนาญาณ ซึ่งจะดำเนินไปตามลำดับแต่ละขั้นของปริยญา ดังนี้

1) ญาณตปริยญา คือ การกำหนดรู้ด้วยความรู้ยิ่ง โดยเริ่มต้นด้วยการกำหนดรู้ตามสภาวะลักษณะจำเพาะของรูปนาม เมื่อกำหนดรู้จนประจักษ์แจ้งความแตกต่างระหว่างรูปกับนาม และเห็นความ

²⁶ดูรายละเอียดใน ขุ.ป. (ไทย) 31/1-5/413-420., ขุ.ป.อ. (ไทย) 69/465-469.

²⁷พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า 1148.

เป็นจริงโดยปรมาตม คือไม่มีรูปร่างสัณฐานของสมมติบัญญัติคือร่างกายปรากฏ จึงจะเรียกได้ว่าเกิดปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะตามลำดับญาณที่ 1 นามรูปปริเฉทญาณ

ต่อมาเมื่อกำหนดรู้รูปและนามแยกขาดจากกันได้ อย่างชัดเจน และประจักษ์ว่ารูปและนามเกิดจากเหตุปัจจัย และเป็นปัจจัยแก่กัน โดยรู้ชัดเฉพาะระยะเกิดขึ้นและตั้งอยู่ของสภาวะธรรมเท่านั้น เรียกได้ว่าเกิดปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะตามลำดับญาณที่ 2 ปัจจัยปริคคหญาณ ญาณที่ 1 และญาณที่ 2 ดังกล่าวเป็นปัญญารู้แจ้งอันเป็นการเริ่มต้นการละสักกายทิฏฐิ และการ “หยั่งเห็นอนัตตลักษณะ”²⁸ ของรูปนาม

2) ตีรณปริญาณ คือ การกำหนดรู้ด้วยการพิจารณา เมื่อกำหนดรู้จนประจักษ์ชัดถึงสามัญญลักษณะของรูปนาม คือ อนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ และอนัตตลักษณะ โดยรู้ชัดสภาวะธรรมปัจจุบันขณะทั้ง 3 ระยะ คือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เรียกได้ว่าเกิดปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะตามลำดับญาณที่ 3 สัมมสนญาณ ซึ่งปัญญารู้แจ้งนี้เป็นการละความยึดถือว่าเป็นเราและของเรา

ต่อมาเมื่อกำหนดรู้รูปนามในขณะที่เกิดขึ้นและในขณะดับที่ดับลงแบบสันตติชาติ คือหยั่งเห็นความเกิดและความดับแบบเป็นคนละส่วนกันได้ อย่างชัดเจน โดยระยะตั้งอยู่จะไม่ปรากฏชัดรวมทั้งต้องกำหนดรู้เท่าทันวิปัสสนูปกิเลสจนผ่านพ้นไปได้ จึงจะเรียกได้ว่าเกิดปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะตามลำดับญาณที่ 4 อุทยัพพยญาณ

3) ปหานปริญาณ คือ การกำหนดรู้ด้วยการละ โดยมีพระไตรลักษณ์เป็นอารมณ์กำหนดรู้สภาวะธรรมหรือรูปนามนั้นๆ และสิ่งที่พึงละไปโดยลำดับ เมื่อกำหนดรู้ชัดเห็นความดับของรูปนามที่กำหนดรู้ และความดับของวิปัสสนาจิตต่อมาอย่างรวดเร็วได้แล้ว จึงเรียกได้ว่าเป็นปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะตามลำดับญาณที่ 5 ภังคญาณซึ่งจัดเป็น “อนิจจลักษณะที่ปรากฏชัดมากที่สุด”²⁹ และทำให้ละความสำคัญว่าเป็นกลุ่มหรือชนสัญญาของรูปนาม และละสัสสตทิฏฐิได้อีกทั้งประหาณอาร์มมณานุสสัยกิเลสได้ด้วยตทั้งคปทานตั้งแต่ญาณนี้เรื่อย ๆ ไป

ปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะลำดับต่อมา คือ ปัญญารู้แจ้งรูปนามปรากฏโดยความเป็นภัย คือ ลำดับที่ 6 ภยญาณ ปัญญารู้แจ้งโดยความน่ากลัว, ลำดับที่ 7 อาทินวญาณ ปัญญารู้แจ้งว่าเป็นทุกขมีแต่โทษ, และลำดับที่ 8 นิพพิทาญาณ ปัญญารู้แจ้งความเบื่อหน่าย, โดยญาณทั้ง 3 มีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น³⁰ หมายความว่า ญาณทั้ง 3 เป็นญาณเดียวกัน โดยแบ่งตามประเภทของการกำหนดรู้สภาวะที่เกิดขึ้นในแต่ละญาณ ดังนั้นหากผู้ปฏิบัติธรรมผ่านญาณใดญาณหนึ่ง ย่อมถือได้ว่าสำเร็จแล้วโดยลำดับทั้ง 3 ญาณ³¹

ต่อมา ลำดับที่ 9 มุญจิตุกัมยตาญาณ ปัญญารู้แจ้งที่ต่อการหลุดพ้นจากรูปนามทั้งหลาย โดยสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นจัดเป็น “ทุกขลักษณะที่ปรากฏชัดมากที่สุด”³² เมื่อกำหนดรู้รูปและนามต่อไป จะเกิดปัญญารู้แจ้งพระไตรลักษณ์อีกครั้งหนึ่งตามลำดับที่ 10 ปฏิสังขยาญาณ โดยรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่ง

²⁸Sujiva, *The Tree of Wisdom The River of No Return: The practice and development on insight meditation*, (Penang: Sukhi Hotu Sdn Bhd, 2009), p 308.

²⁹*Ibid.*, p 286.

³⁰ช.ป. (ไทย) 31/227/383.

³¹ช.ป.อ. (ไทย) 68/57.

ลักษณะ 3 อย่างใดอย่างหนึ่ง จากนั้น การกำหนดรู้สภาวะธรรมเกิดตัวอย่างรวดเร็วมากได้อย่างชัดเจนทุกขณะ จนกระทั่งจิตมีสภาพวางเฉยมีใจเป็นกลางในรูปนามทั้งปวง เรียกได้ว่าเป็นปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะตามลำดับญาณที่ 11 สังขารูปกษณญาณ ซึ่งเป็นญาณที่ละเอียดประณีตที่สุด ดังนั้น ธรรมราคะอาจเกิดขึ้นได้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องกำจัดธรรมราคะให้หมดไป³² ถ้าไม่สามารถกำหนดรู้และละความยินดีเพลิดเพลินในธรรมนี้ได้ ก็ไม่อาจจะกำหนดรู้อย่างจดจ่อต่อไปในความไม่เที่ยง หรือเป็นทุกข์ หรือเป็นอนัตตาอย่างใดอย่างหนึ่งต่อเนื่องต่อไป แต่ถ้าละความยินดีดังกล่าวได้ ปัญญารู้แจ้งตามลำดับที่ 12 อนุโลมญาณก็จะเกิดติดตามมา เมื่ออนุโลมญาณเกิดขึ้นแล้วและไม่ถอยกลับ ย่อมนำไปสู่การปรากฏแห่งมรรคได้

ปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะตามลำดับญาณข้างต้นนั้น เป็นการละธรรมหรือต้นเหตุต่างๆ อันเป็นเครื่องปิดกั้นสภาวะธรรมความเป็นจริงของรูปนามได้โดยลำดับตั้งแต่อนุญาณที่ 1 เป็นต้นไป เรียกว่าเป็นการละด้วยตทังคปหาน ซึ่งย่อมนำไปสู่การละแบบตัดขาดด้วยสมุจเฉตปหานได้เมื่อเข้าถึงโลกุตตรมรรค

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าผู้สนใจปฏิบัติวิปัสสนาภาวนามีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆอย่างต่อเนื่องทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศ ดังนั้น

คุณภาพวิปัสสนาจารย์และการสอนแนะนำต่างๆ จึงมีความสำคัญยิ่งที่ควรถูกต้องตามหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้เข้าถึงความจริงของชีวิตหรือรูปนามโดยปรมาตม์ และเกิดปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมปัจจุบันขณะตามลำดับวิปัสสนาญาณได้

ด้วยเหตุนี้ วิปัสสนาจารย์จึงควรมีการศึกษาหลักธรรมและปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มีความสามารถในการสอนและแนะนำผู้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมกับสภาวะธรรมที่ย่อมมีความหลากหลายและแปรเปลี่ยนพัฒนาตามลำดับญาณ นอกจากนี้แล้ว หากเป็นไปได้ ควรมีการจัดการเรียนรู้ทั้งด้านหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสำหรับวิปัสสนาจารย์อย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะวิปัสสนาจารย์ที่ยังมีประสบการณ์น้อย โดยผู้จัดการเรียนรู้จะเป็นการจัดกันเองภายในวัดหรือสำนักที่มีการสอนวิปัสสนาภาวนา หรือระดับอุดมศึกษาที่มีวิชาสาขาด้านนี้ หรือหน่วยงานที่เป็นที่ยอมรับในเรื่องการสอนปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ทั้งนี้เพื่อประโยชน์แก่วงศ์สกุลแก่ผู้ปฏิบัติธรรมและพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

6.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีจิตโดยสังเขปเท่านั้น ซึ่งเรื่องวิถีจิตเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง เพราะเป็นพื้นฐานความเป็นจริงของรูปนามโดยปรมาตม์สัจจะ ที่เกี่ยวข้องกับสภาวะธรรมปัจจุบันขณะโดยตรง จึงขอเสนอประเด็นที่น่าศึกษาต่อไป ดังนี้

³²Sujiva, The Tree of Wisdom The River of No Return: The practice and development on insight meditation, p 288.

³³พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), วัณมิกสูตร ปรีศนาแห่งจอมพลวก, ตรวจชำระโดยสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.9, M.A., Ph.D.), แปลและเรียบเรียงโดยพระคันธสาราภิวังศ์ (ป.ธ.9, พธ.ด., ธรรมาจริยะ), (กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2558), หน้า 182.

- 1) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวิถีจิตกับสภาวะธรรมปัจจุบันขณะในการเจริญวิปัสสนาภาวนา 2) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัญญารู้แจ้งกับวิถีจิตในการเจริญวิปัสสนาภาวนา

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

(1) พระไตรปิฎก:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 29 ,17 ,14 ,12, 31. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล เล่มที่ 76, 68, 69. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2527.

(2) ฎีกา และปกรณ์วิเสส:

พระพุทธโฆสเถระ. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2551.

พระอนรรุทระและพระญาณธชนะ. อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, แปลโดยพระคันธสาราภังค์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, 2552.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(1) หนังสือ:

พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. 9). วรรณกรรมไทยเรื่องกรรมที่ปณี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2527. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. การปฏิบัติกรรมฐาน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2551.

_____ .ธรรมาภิธาน. กรุงเทพมหานคร:บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). 2552.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551.

พันตรีป. หลงสมบุญ. พจนานุกรม มคอ-ไทย. กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, 2540.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ).วิปัสสนาธุระ หลักการปฏิบัติวิปัสสนา (ฉบับสมบูรณ์). แปลโดยจรัญ ธรรมดา. กรุงเทพมหานคร:ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2553.

_____ .วิปัสสนาญ เล่ม 1. แปลและเรียบเรียงโดยพระคันธสาราภังค์. กรุงเทพมหานคร:ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2555.

_____ .วรมิกสูตร ปรีศนาแห่งจอมพลวก. แปลและเรียบเรียงโดยพระคันธสาราภังค์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2558.

_____ .ปฏิจจนุปบาท เหตุผลแห่งวิถีสงสาร. แปลและเรียบเรียงโดยพระคันธสาราภังค์. กรุงเทพมหานคร: หก. ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2553.

Sujiva. The Tree of Wisdom The River of No Return: The practice and development on insight meditation. Penang: Sukhi Hotu Sdn Bhd, 2009.